

EL JACIMENT
PROTOHISTÒRIC DE
L'ESTANY (ARBECA,
LES GARRIGUES)

1

Per Josep Mirada i Dalmases

1. Situació

El jaciment arqueològic de l'Estany s'ubicava en una plana situada a 299 m d'altitud sobre el nivell del mar; a 5 km de la ciutat de les Borges Blanques, a 29 km de Lleida i al terme municipal d'Arbeca.

La seva localització al full 389-III (33-15) LES BORGES BLANQUES del mapa 1:25.000 de la Direcció General del Instituto Geográfico Nacional és de 0° 56' 06" de longitud, i de 41°32' 18" de latitud.

S'accedeix al jaciment des del mateix poble d'Arbeca, del qual dista aproximadament uns sis-cents metres, i es troba en direcció oest pel camí anomenat de la font de la Juliana, que comunica Arbeca amb Puiggròs.

2. Context geogràfic

La comarca on aparegué el jaciment presenta tres aspectes paisatgístics ben diferenciats: la zona alta, amb altituds que van des del 700 als 1.000 m; la part mitjana, i finalment el pla, on es nota el canvi de la depressió amb els típics altiplans i monticles de les Garrigues baixes. Tot i que aquesta depressió és una veritable unitat des del punt de vista litològic i geològic, ja que tota és formada, principalment, per margues eocèniques i oligocèniques, amb alguns sectors de dèbils estrats de gresos i conglomerats i amb algunes parts de sediments quaternaris, s'han de distingir dos sectors netament diferenciats, tant per raons fisiogràfiques com per raons pluviomètriques: el sector oriental i l'occidental (LLADONOSA, 1983), que en aquests cas és el que ens interessa.

La major part de la comarca de les Garrigues forma part de la inclinació esquerra de la conca del Segre; té un clima mediterrani amb tendències continentals, i temperatures mitges entre els 12° i 15° centígrads, amb oscil·lacions tèrmiques d'uns vint graus entre els mesos de gener i juliol (CASASSAS *et al.*, 1980).

Els límits que conformen el jaciment arqueològic de l'Estany són els següents: el Tossal Gros, situat al nord-oest del jaciment amb una altura mínima de 300 m i un màxima de 345; per la vessant nord s'estèn la plana en què se situa el poblat, amb petites oscil·lacions del nivell que van des dels 299 fins als 309 m; al costat est limita amb l'àrea perifèrica del cas urbà d'Arbeca, que a l'igual que el Tossal Gros, adopta una corba de nivell de 300 m en la seva part inferior i una altura màxima de 349 m; a l'extrem sud, continua l'extensió de la plana que configura la situació nord, i no trobem corbes de nivell destacables fins uns dos quilòmetres aproximadament (fig. 1).

3. Circumstàncies de la troballa i característiques del jaciment

La troballa d'aquest jaciment, així com la seva destrucció, es degué a l'anivellament d'uns terrenys per l'aprofitament agrícola. Arribaren els materials ceràmics únicament i exclusivament a la Universitat de Lleida de la mà de J. Diloli l'any 1990, i s'obrí d'aquesta manera l'oportunitat de fer-ne un estudi detallat i acurat.

Malauradament desconeixem el criteri que es va seguir en el moment de fer la recollida dels materials quan es produí l'anivellament del terreny, ja que de la totalitat dels fragments al nostre abast, tan sols dos són manufacturats al torn, i no guarden cap mena de relació tipològica ni cronològica amb el conjunt estudiat. Així mateix, a la universitat tampoc arribà cap altre tipus de material (lític, metàl·lic, vegetal) que ens pogués donar una visió més àmplia d'aquesta estació arqueològica. Amb aquest petit nombre de dades difícilment es podia dir gran cosa més que no fos l'estricta anàlisi de la ceràmica, però el mes d'abril de 1994 i en el marc d'una campanya de prospecció a l'entorn del jaciment dels Vilars, ubicat al mateix terme municipal i

que va córrer a càrrec de l'equip d'excavació d'aquest poblat, es trobaren al voltant de l'Estany diversos fragments de molins barquiformes que, si més no, ens donaren un indicatiu més precís del que havia estat el jaciment. Per altra banda, no queda constància que en el moment de l'anivellament dels terrenys apareguessin restes de construcció de pedra, i així cal pensar en altres possibilitats constructives de tipus perible, bé amb materials orgànics, bé amb tàpia o tova, fàcilment destructibles per l'acció antròpica i mecanitzada.

4. Inventari dels materials arqueològics

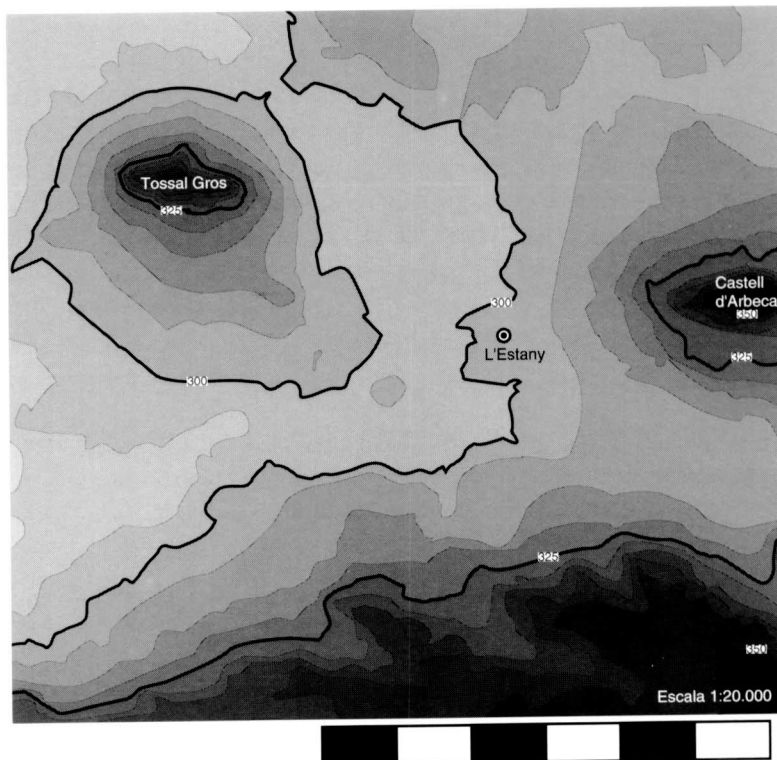
Dels 184 fragments amb forma o decoració que es varen recollir al jaciment, s'ha fet una tria representativa que il·lustrí de manera global tot el conjunt; així doncs, tenim que tots els materials són fets a mà, amb pastes que varien tant en la seva composició com en els acabats, que si bé majoritàriament són de factura grollera, també en trobem de brunyits, tant per una sola cara com per les dues. Les argiles són poc decantades i presenten desgreixants de mica (principalment daurada), quars i feldespat, i fins i tot petits fragments lítics identificables a ull nu. Tot el conjunt rebé coccio reductora, però les tonalitats de coloració varien des dels tons negrosos i grisencs, als ataronjats i groguencs clars, evidenciant la deficient perfecció dels forns de coccio.

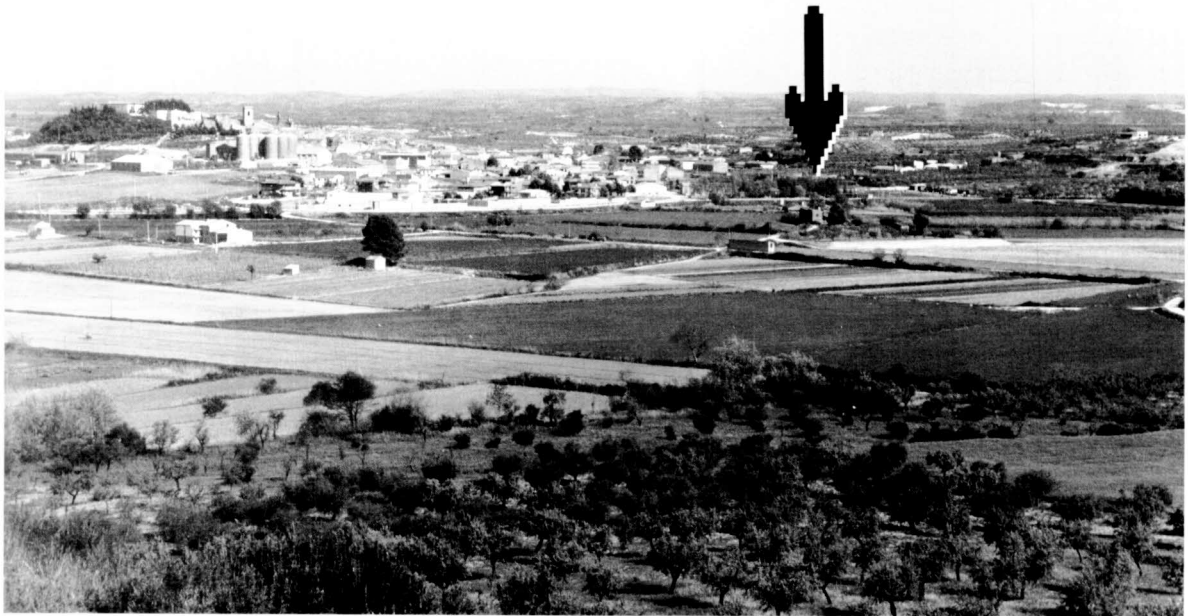
La major part dels fragments pertanyen a peces de tamany mitjà, amb gruixos de paret que van des dels 5 als 10 mm (LLANOS et al. 1974), seguits de contenidors de gran dimensió amb gruixos de 10 o més mil·límetres, i amb un nombre molt reduït de petits vasos de entre 1 i 5 mm.

Quant a les formes, en tenim una considerable varietat; així, de bases en trobem les següents: planes (làm. 1, figs. de la 2 a la 8; làm. 2, fig. 27), que corresponen respectivament a les formes següents, 12 *a* i *b* i 13 *a* i *b* (DEDET-PY, 1975). Còncaves i diferenciades (làm. 1, fig. 1; làm. 2, fig. 21 i 26), amb les formes 23 *a* i *b*. Els perfils són còncavs, rectilinis i convexos, i invariablement pertanyen a formes obertes.

Les vores, per la seva banda, presenten formes més variades:

- rectilínies (làm. 1, figs. 9, 13 i 20; làm. 2, fig. 33; làm. 3, fig. 36 i 41; làm. 4, fig. 45 i 46; làm. 5, fig. 56).





- bisellades (làm. 1, figs. 10, 12, 14, 15, 17, 18 i 19; làm. 2, fig. 22, 23, 25, 28, 29 i 30; làm. 3, figs. 35, 37, 39 i 40; làm. 4, figs. 43, 44, 47 i 48).

- engruixides (làm. 1, fig. 11; làm. 2, fig. 31; làm. 3, fig. 42).

- planes (làm. 2, figs. 24 i 34; làm. 3, fig. 38; làm. 4, fig. 49).

Pentanyen a formes variades de la tipologia establerta per Dedet i Py l'any 1975.

Les tapadores estan representades en petit nombre (làm. 4, figs. de la 50 a la 53; làm. 5, fig. 57), totes de perfil tronco-cònic i sense cap mena de decoració.

Com a elements de pressió es varen recollir dos fragments de nansa (làm. 4, figs. 54 i 55), ambdues semicirculars i de secció plana.

Quant als fragments amb forma i sense amb decoració, predominen clarament les decoracions plàstiques amb digitacions de diverses mides i aplicades en la seva totalitat en sentit horitzontal a la vora i a la base de la peça (làm. 4, figs. 43, 44, 46 i 49; làm. 5, figs. 60 i 63; làm. 6, fig. 64, que presenta doble cordó, i 65; làm. 8, figs. de la 82 a la 86). Trobem així mateix decoracions incises (làm. 4, fig. 45; làm. 5, fig. 59; làm. 8, figs. de la 79 a la 81), normalment obliqües i dentades (PONS, 1984), d'espiga o d'aresta, tant en sentit vertical com horitzontal.

Les decoracions acanalades també tenen la seva representació (làm. 5, figs. 58, 61 i 62; làm. 6, fig. 66; làm. 7, figs. 69, 74 i 77), essent els fragments més antics del conjunt, i amb una factura d'acabats brunyits de molta qualitat. La seva disposició acostuma a ser horitzontal, encara que els fragments més elaborats, creen un format geomètric de gran riquesa plàstica.

Troblem també un conjunt més minso d'impressions no-digitals sobre cordó aplicat de formes decoratives indeterminades (làm. 4, fig. 43; làm. 5, fig. 56; làm. 7, figs. 71, 72 i 78), que si bé algunes ens poden recordar un motiu atmetllat, altres no guarden una distribució coherent i homogènia.

Tres arrancaments de nansa (làm. 7, figs. 67, 68 i 73) conformen la mostra del conjunt, i per l'empremta de l'arrancament, cal suposar que es tractava de nanses de cinta de secció rectangular.

Com a colofó del conjunt, tenim un fragment de vora d'enòcoe (làm. 7, fig. 76) de pasta depurada i

bruyit per ambdues cares, peça que ens servirà a l'apartat següent per a la datació del material i, així mateix, del jaciment.

5. Interpretació i conclusions

Per la situació de les troballes, i en una primera valoració global dels materials, prèvia a l'estudi, s'havia especulat amb la possibilitat que ens trobéssim davant d'una necròpoli d'incineració adjacent a un possible poblat que situàvem al Tossal Gros o al tossal que conforma l'actual vila d'Arbeca; però un cop analitzats els fragments ceràmics, i havent aparegut els fragments de molins en la prospecció de l'abril de 1994, aquesta possibilitat quedà definitivament descartada.

Cal suposar, encara que no ho sapiguem, que en el moment de l'anivellament dels terrenys aparegueren elements de tipus constructiu que malauradament es degueren perdre en ser llaurats, perquè l'existència de fragments ceràmics pertanyents a grans contenidors, implica gairebé la necessitat d'un hàbitat permanent, ja que compleixen les funcions d'emmagatzematge.

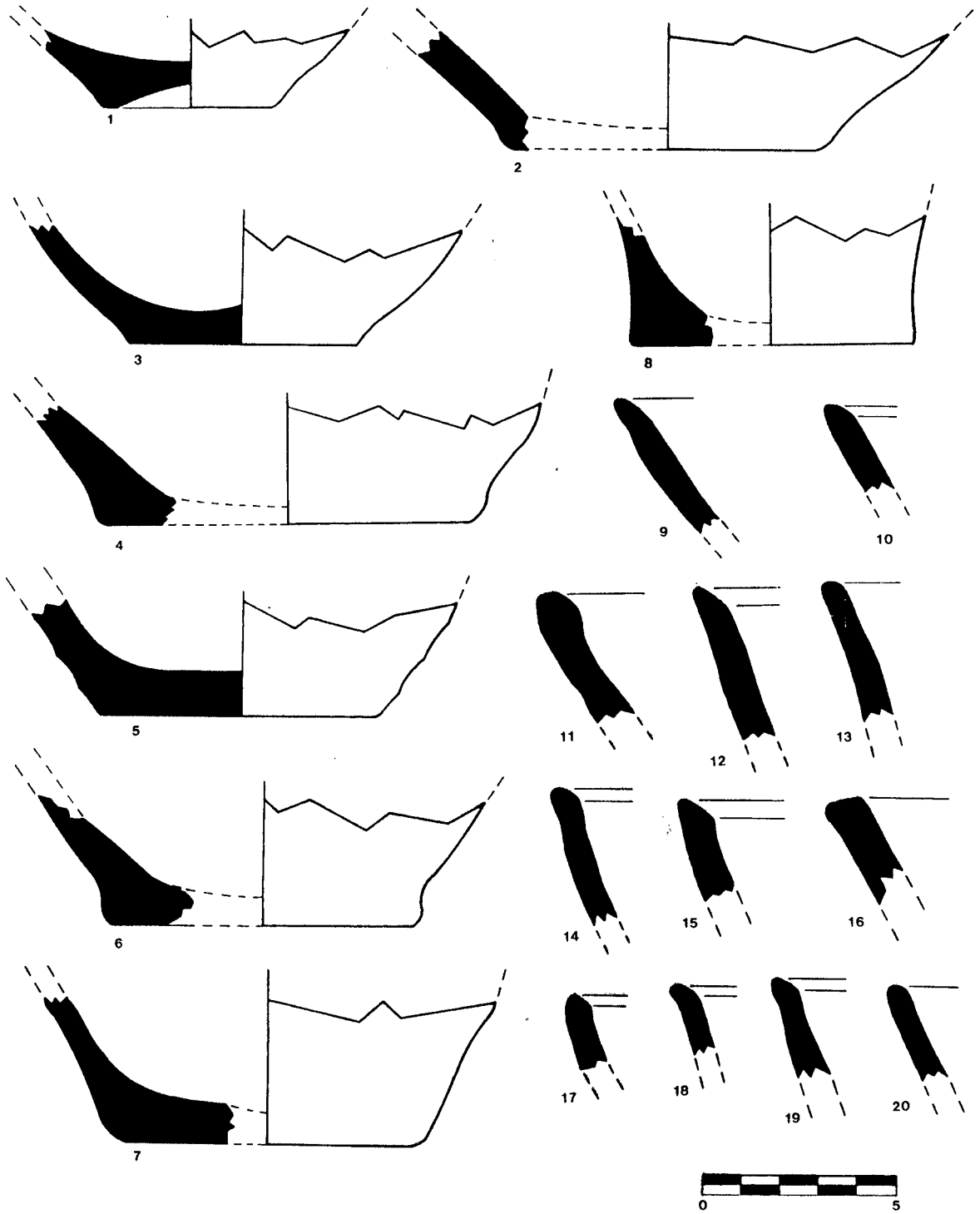
La problemàtica més imminent apareix en el moment que queda destruïda l'estratigrafia, ja que se'ns priva de la possibilitat d'establir seqüències cronològiques i d'interpretació de les estructures i les seves possibles fases. Tanmateix, mitjançant el material ceràmic, podem arribar a donar una datació en termes relatius.

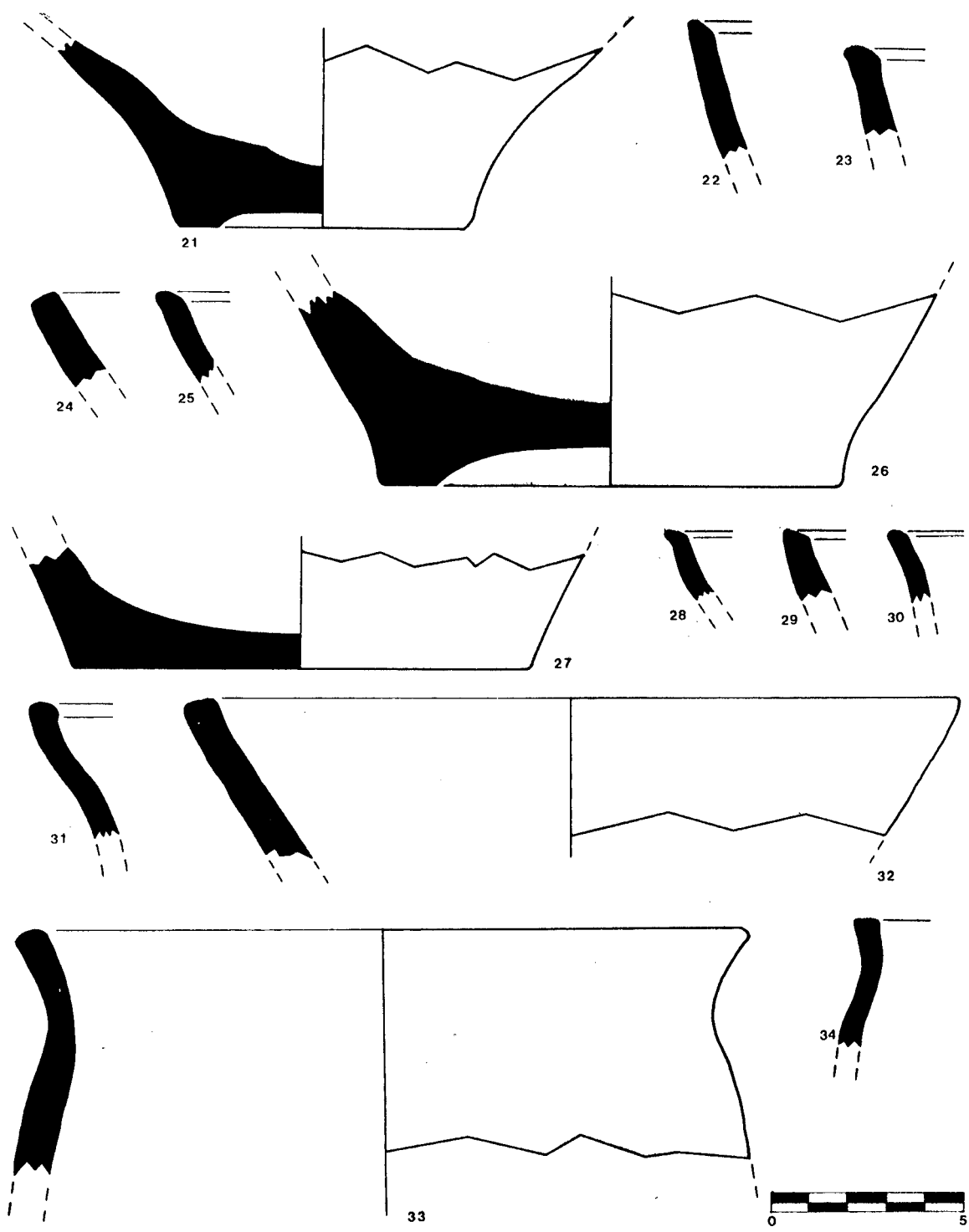
Com s'ha pogut observar en la descripció dels materials i en les làmines de dibuix, tenim una peça (làm. 4, fig. 44) que presenta al llavi una sèrie d'impressions, bisellat i amb un cordó amb digitacions al punt d'inflexió; en grans vasos ovoides o globulars, es realitzen decoracions plàstiques, especialment a base de cordons sobre els quals es practiquen impressions o incisions, i s'acostuma a fer-hi impressions al llavi. Aquests tipus de decoració, que per altra banda s'han datat per la seva associació amb elements metàl·lics (PONS 1986), pot aparèixer en contextos estratigràfics que es remunten al bronze final I o al bronze recent (1250- 1100 a.c.), però aquesta cronologia sembla massa alta, i no concorda amb altres tipologies molt més modernes, com veurem a continuació; i en definitiva, ja que l'objecte que ens permet datar és el més modern, ens hem de centrar en altres tipus ceràmics del conjunt.

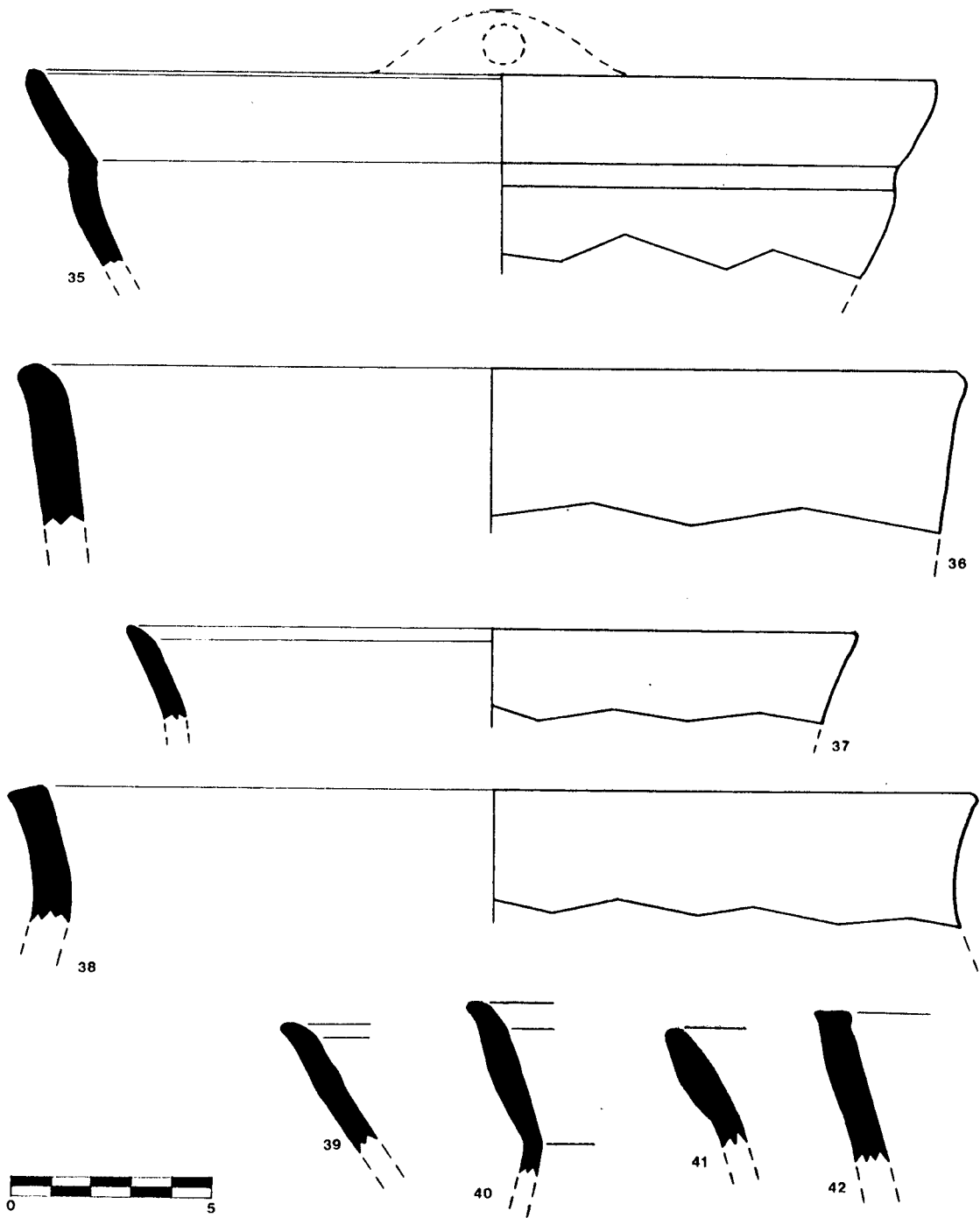
Per altra banda, tenim diverses ceràmiques que tant per la decoració que presenten (acanalats), com per la qualitat dels seus acabats, ens situarien al primer període de la sistematització de Vilaseca, l'inici de la qual, segons l'esmentat autor, es fixa al 850 a.c.

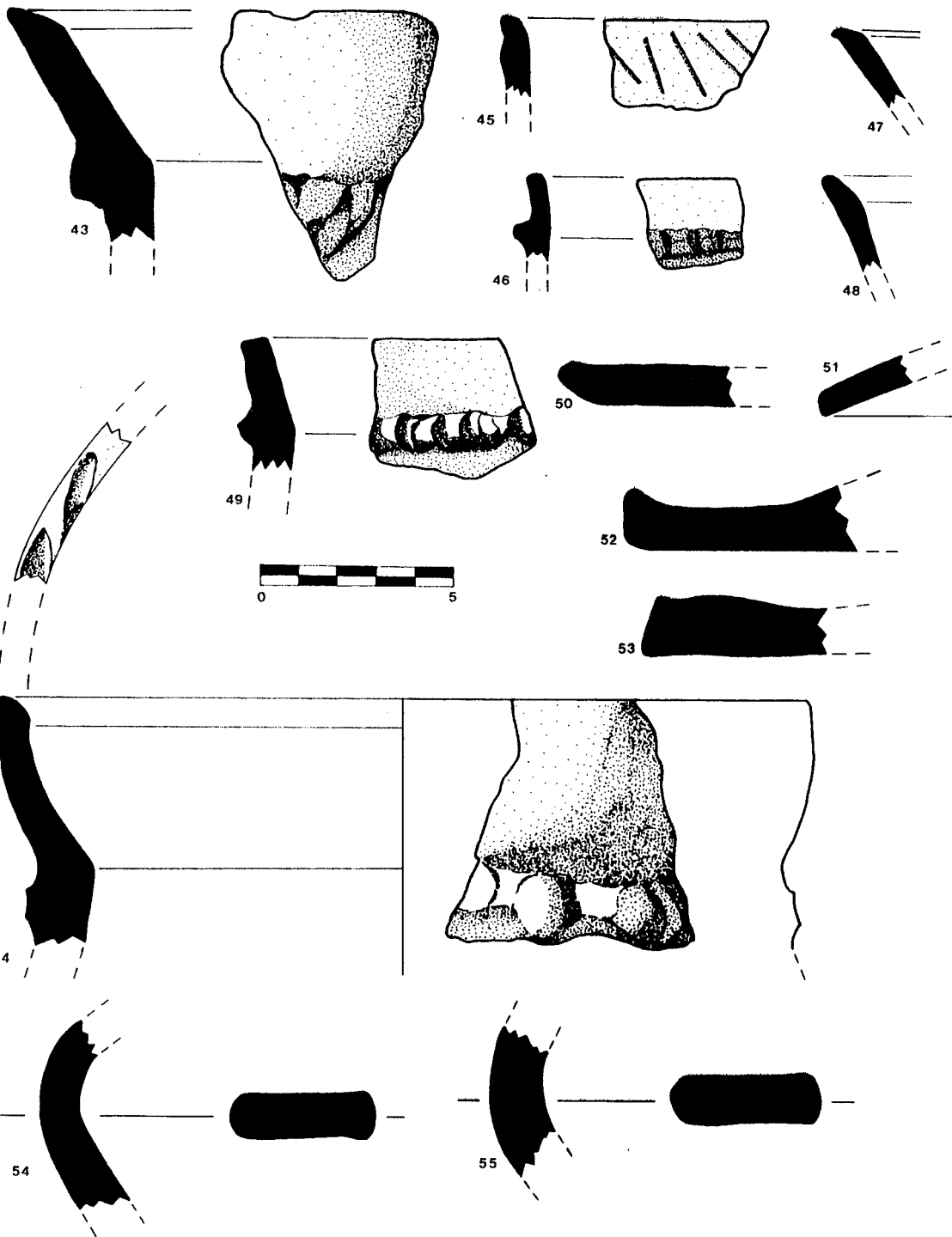
Però de tot el conjunt, el que ens permet datar amb més fidelitat és el fragment de llavi d'enòcoe (làm. 7, fig. 76), i si bé és realitzat a mà, és indubtable que l'artesà havia tingut contacte amb aquest tipus de vas d'importació, encara que la sistematització de l'ús del torn a la conca del Segre no es realitzarà fins al 550-525 a.c. a l'horitzó ibèric antic (GALLART-JUNYENT, 1989), i per aquesta causa és possible que es trobi aquesta forma, ben coneguda i estudiada, encara realitzada a mà.

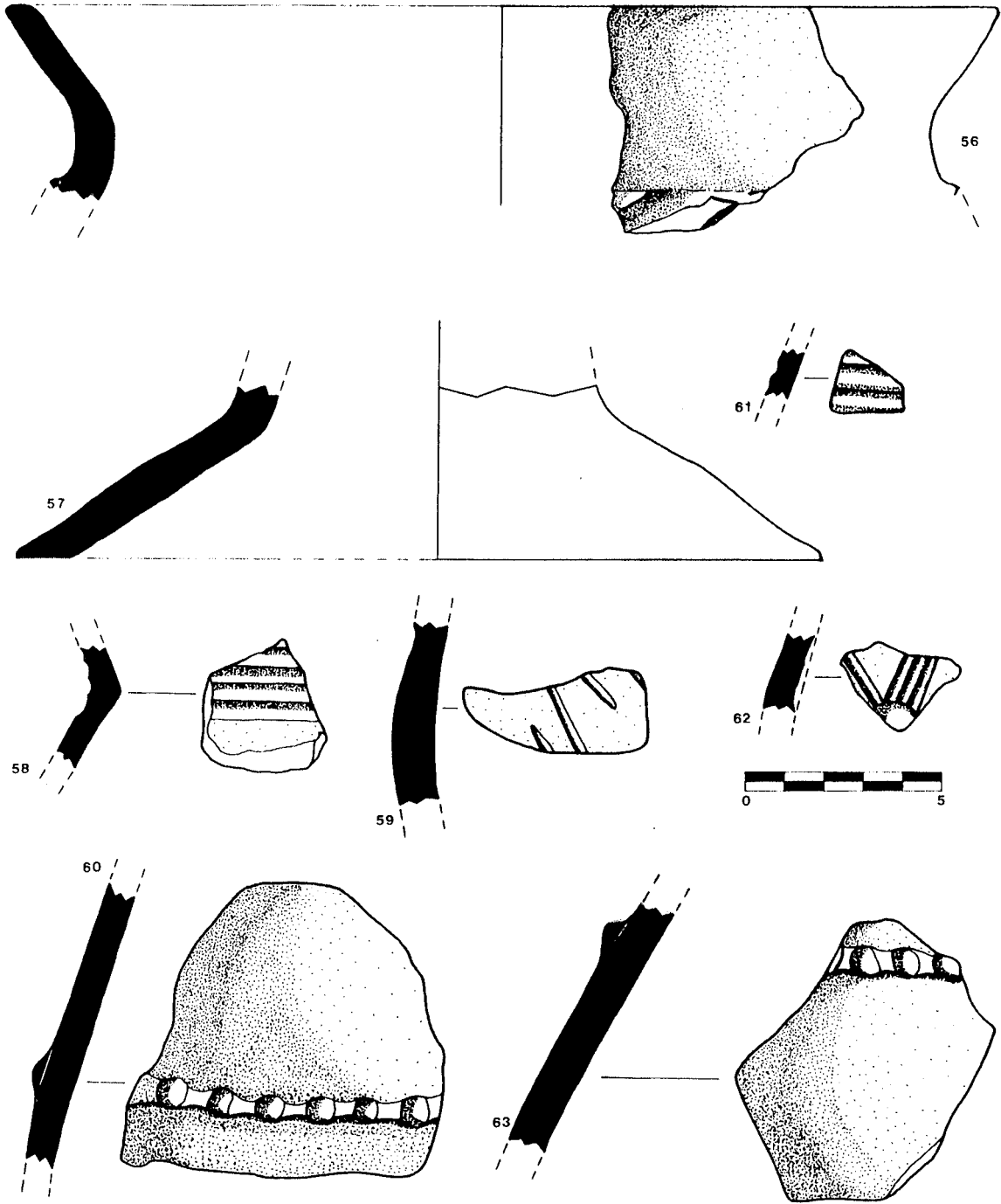
Sobre la base d'aquesta aparició –les primeres importacions ceràmiques procedents d'ambient fenici-occidental i ibero-meridional arriben al baix Segre als voltants del 600 a.c. (GALLART-JUNYENT, 1989)–, podem datar aquest conjunt ceràmic posteriorment al 600 a.c., i encara que no tinguem cap fragment de ceràmica al torn, hauríem de situar la cronologia del jaciment als voltants del 550-525 a.c., és a dir, a la fase II dels Vilars, essent, doncs, contemporani a aquest jaciment que dista en línia recta uns tres quilòmetres, i que es troba en aquest període a l'horitzó ibèric antic.

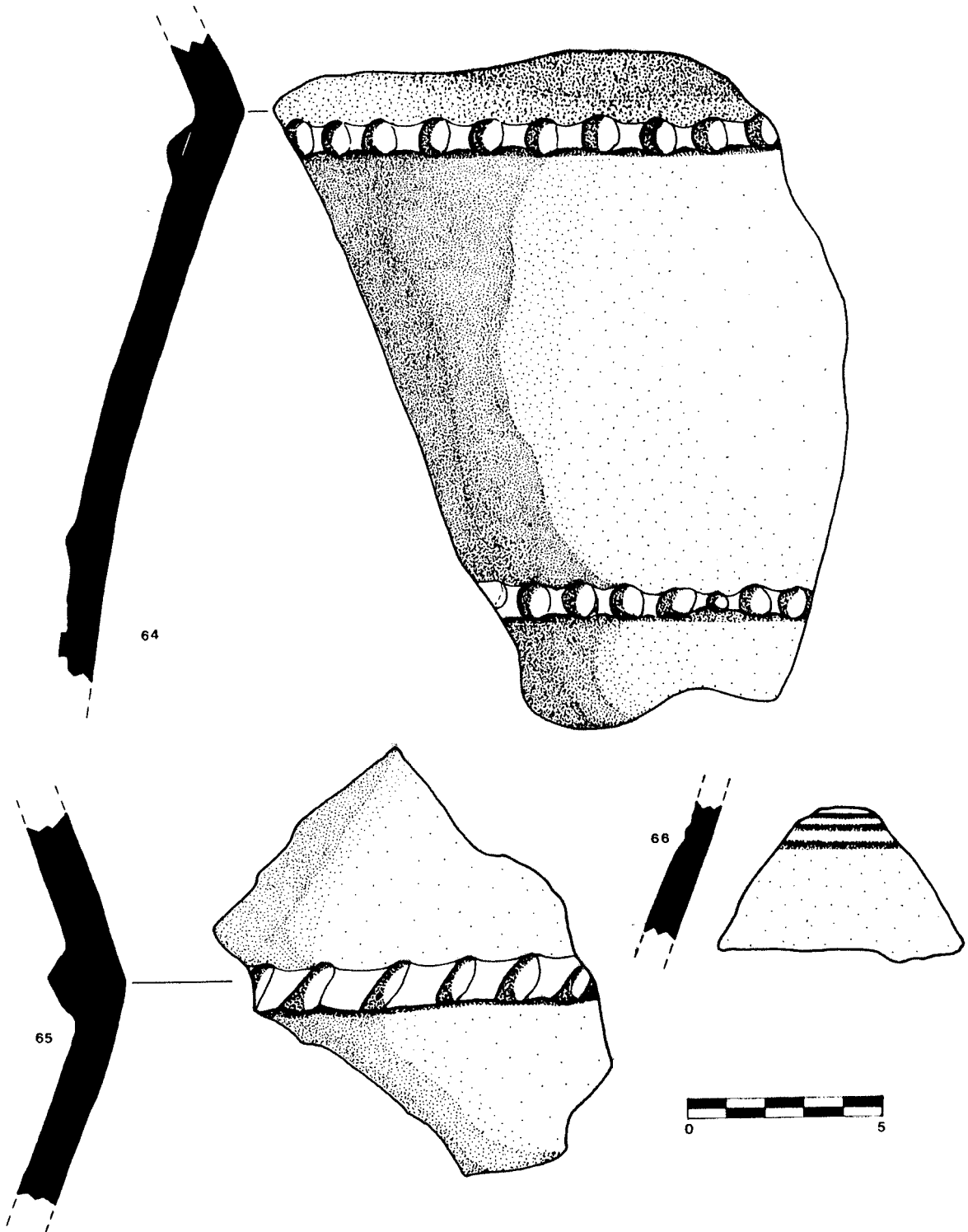


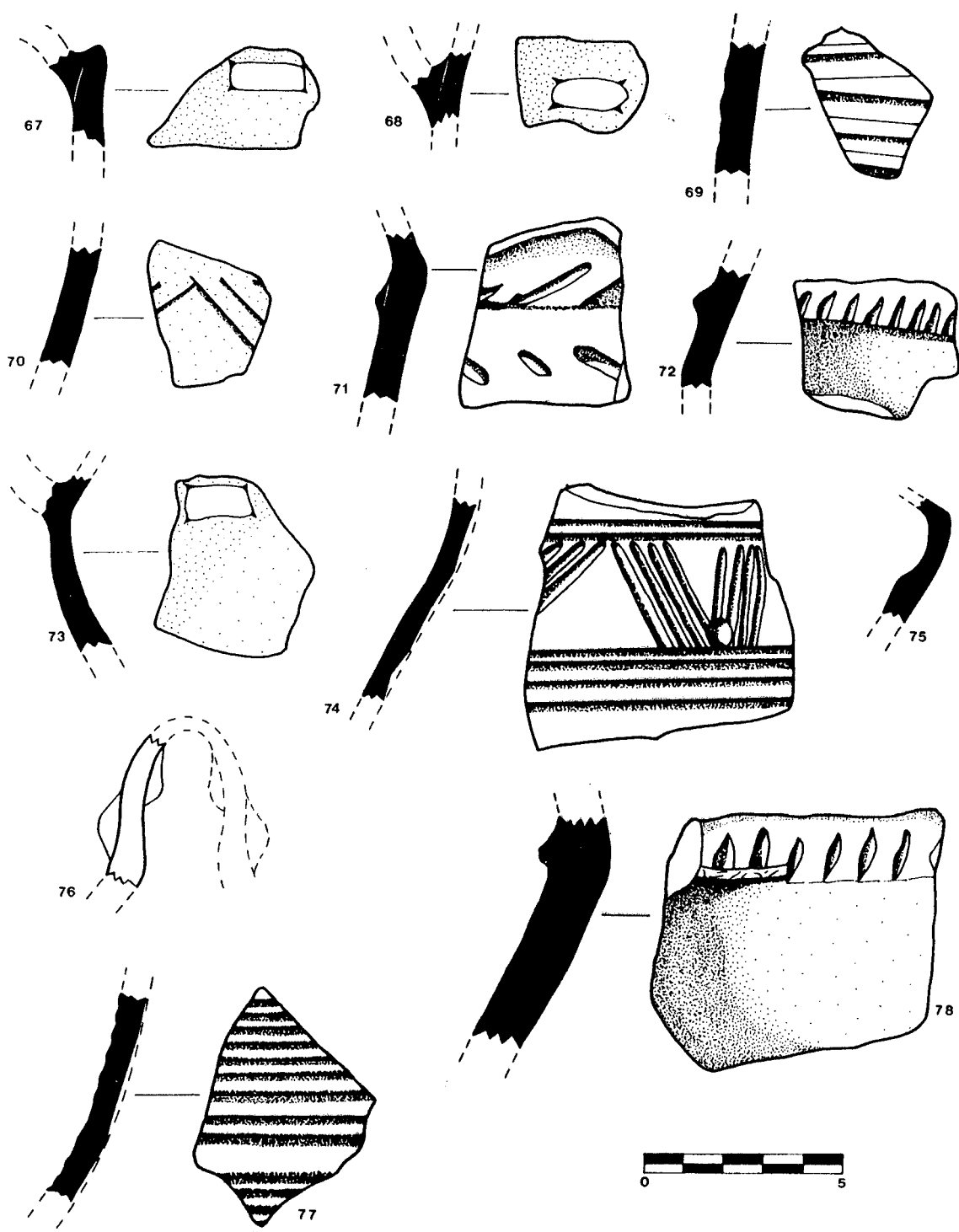




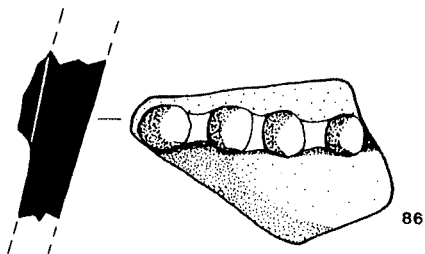
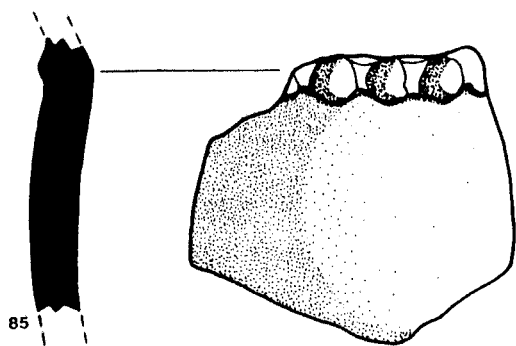
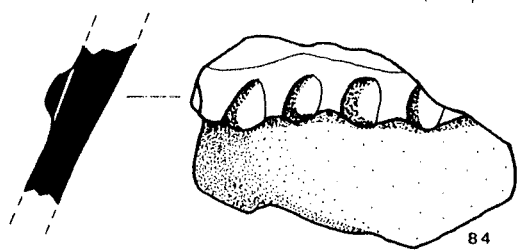
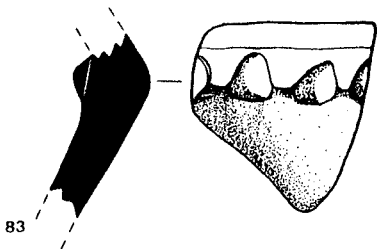
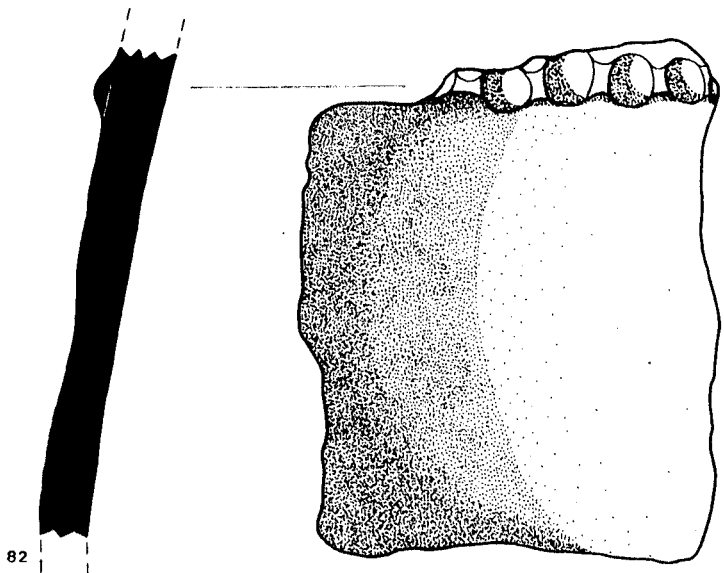
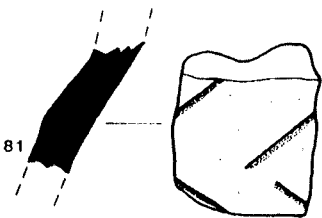
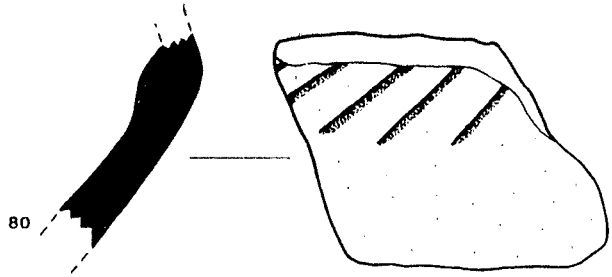
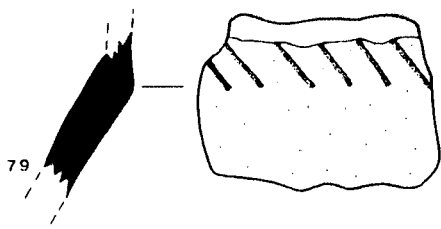








LÀMINA 7



Bibliografia

- ABADAL, R. de: *Els precedents antics a la història de Catalunya*, Ed. Selecta, Barcelona, 1984.
- ALMAGRO GORBEA, M., "El Pic del Corbs de Sagunto y los Campos de Urnas del Noroeste de la Península Ibérica", a *Sagunto, Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*, València, 1977.
- ARMENGOU, J.M. i GUMÍ, J., *Itineraris per Catalunya i Balears*, Edicions 62, Barcelona, 1982.
- ARTEAGA, O: "Los Pirineos y el problema de las invasiones indoeuropeas", a *Protohistòria Catalana*, Segon Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, CYMYS, Puigcerdà, 1982.
- CASASSAS, Ll. et al.: *Què és Catalunya?*, Barcelona, 1980.
- DEDET, B. i PY, M. "Classification de la céramique non tournée protohistorique du Languedoc méditerrané", a *Revue Archéologique de Narbonnaise*, suppl. 4, Diff. de Boccard, Paris, 1975.
- GALLART, J.: "Avenç a l'estudi de la necròpolis d'incineració de la Pena (Torregrossa, el Pla d'Urgell)", a *Quaderns d'Arqueologia del Grup de Recerques de La Femosa*, 3, Artesa de Lleida, 1988.
- GALLART, J. i JUNYENT, E.: "Un nou tall estratigràfic a la Pedrera (Vallfogona de Balaguer-Termens, la Noguera, Lleida)", *Espai/Temps, Quaderns del Dep. de Geografia i Història de l'Estudi General de Lleida*, Lleida, 1989.
- GARCÉS, I., JUNYENT, E., LAFUENTE, A. i LÓPEZ, J.B.: "El sistema defensiu de «Els Vilars» (Arbeca, les Garrigues)", a Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica, C.E.B., Societat Catalana d'Arqueologia, Manresa, 1991
- GARCÉS, I., JUNYENT, E., LAFUENTE, A. i LÓPEZ, J.B.: "Sistema de registro i tratamiento automático de la información en el yacimiento protohistórico de Els Vilars (Arbeca, Lleida)", a *Complutum I*, Madrid, 1991.
- GUILAINE, J.: *L'Age du Bronze en Languedoc Occidental, Roussillon, Ariège*, Ed. Klincksieck, Paris, 1972.
- JUNYENT, E.: *El primer corte estratigráfico realizado en Roques de Sant Formatge (Seròs, Lérida) y algunas cuestiones en torno a la formación de la cultura ilergeta*, Ministerio de Educación y Ciencia, Madrid, 1973.
- JUNYENT, E.: "L'aportació continental al Bronze Final", a *Història de Catalunya*, 1, Ed. Salvat, Barcelona, 1978.
- JUNYENT, E., "El poblamiento ibérico en el área ilergete", a *Iberos*, Universidad de Jaén, 1985.
- FERRÁNDEZ, M., LAFUENTE, A., LÓPEZ, J.B. i PLENS, M.: "La necròpolis tumular d'incineració de la Colomina I (Gerb, la Noguera)", a *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 1, Lleida, 1991.
- LARA PEINADO, F.: *Museo Arqueológico I.E.I.*, Ed. Dilagro, Lleida, 1974.
- LLADONOSA, J.: "Les Garrigues", a Gran Geografia Comarcal de Catalunya, vol. 10, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1983.
- LLANOS, A. i VEGAS, J.I.: "Ensayo de un método para el estudio y clasificación tipológica de la cerámica", a *Estudios de Arqueologia Alavesa*, 6, Dip. Foral de Álava, Vitoria, 1974.
- MALUQUER DE MOTES, J., *Història de Catalunya*, 1, Edicions 62, Barcelona, 1987.
- MAYA, J.L., Lérida prehistòrica, Ed. Dilagro, Lleida, 1977
- MAYA, J.L.: *Yacimientos de las edades del Bronce y Hierro de Lérida y zonas limítrofes*, I.E.I., Lleida, 1979.
- MAYA, J.L.: "La Edad del Bronce y la Primera Edad del Hierro en Huesca", a *I Reunión de Prehistoria Aragonesa*, Bolskan 7, Huesca, 1981, pp. 129-163.
- NADAL, J.: *Història de Catalunya*, vol. 1, Ed. Oikos-Tau, Barcelona, 1983.
- OLARIA, C. i GUSI, F.: "Nuevos métodos de clasificación y catalogación aplicados al estudio tipológico de cerámicas prehistóricas: utilización del ordenador", a *Primeras jornadas de metodología de investigación prehistórica*, Soria 1981, Ed. Ministerio de Cultura, Madrid, 1984, pp. 209-228
- PADRÓ, J., "Els pobles indígenes de l'interior de Catalunya durant la Protohistòria", 6è Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, CYMYS, Puigcerdà, 1986.
- PONS, E.: *L'Empordà de l'Edat del Bronze a l'Edat del Ferro*, Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, Sèrie Monogràfica nº 4, Girona, 1984.

PONS, E., "El pas de l'Edat del Bronze a la del Ferro a Catalunya", 6è Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, CYMYS, Puigcerdà, 1986

PONS, E., MAYA, J.L. i BUXÓ, R., "Hábitat y estructuras domésticas durante el final de la Edad del Bronce en el Norte y Oeste de Cataluña", a Habitats et structures domestiques en Méditerranée occidentale durant la Protohistoire, LAPHO, Arles-sur-Rhone, 1989

REGLÀ, J., *Història de Catalunya*, Ed. Aedos, Barcelona, 1969.

RUIZ ZAPATERO, G.: "Relaciones entre hábitats y necrópolis durante el Bronce Final y la Edad de Hierro en el valle del Segre", a *4art Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà* (1982), Puigcerdà, 1984, pp. 195-204.

RUIZ ZAPATERO, G., *Los Campos de Urnas del NE de la Península Ibérica*, tesi doctoral (1983), Universidad Complutense de Madrid, 2 vols., 1985.

SALRACH, J.M.: *Història dels Països Catalans*, Edhasa, Barcelona, 1980.

SERRA i RÀFOLS, J.: "L'Edat dels metalls", a *Geografia de Catalunya*, Ed. Aedos, Barcelona, 1956.

TARRADELL, M.: "Els indoeuropeus a Catalunya", a *Història dels Catalans*, Ed. Ariel, Barcelona, 1965.